

Обмежуючи участь архиєреїв і священнослужителів в будь-якій передвиборній кампанії, а також їх членство в політичних об'єднаннях, РПЦ залишає за собою право публічного вираження позиції з суспільно значимих питань і репрезентації цієї позиції "перед лицем органів влади будь-якої країни, на будь-якому рівні". Це право надається виключно церковним Соборам, Священноначалію і уповноваженим від нього особам.

Водночас рядові віруючі, миряни заохочуються до участі в управлінні державою і в політичних процесах, у "творенні" державного і політичного життя індивідуально або в рамках різних громадських організацій і політичних партій, "не ототожнюючи свою політичну діяльність з позицією церковної Повноти або будь-яких церковних установ, не виступаючи від їхнього імені".

Соціальна концепція РПЦ допускає можливість участі священнослужителів, в тому числі тих, які представляють канонічні церковні структури і церковне Священноначаліє, в "окремих заходах політичних організацій, а також церковне співробітництво з ними у справах, корисних для Церкви і суспільства". Існування християнських (православних) організацій, а також християнських (православних) складових частин більш широких політичних об'єднань "сприймається Церквою як позитивне явище, яке допомагає мирянам здійснювати політичну і державну діяльність на основі християнських духовно-моральних принципів"¹. Всі ці організації мають бути під егідою Церкви, яка координує їх дії в області здійснення позиції Церкви з суспільних питань.

По суті, це є досить кардинальний вихід РПЦ за межі конституційного принципу відокремленості церкви від держави. Діючи незалежно і автономно від церкви, християнські (православні) політичні організації все ж контролюються церквою, закликаються до "советования" з церковним Священноначалієм, яке залишає за собою право координувати всі їхні дії, а у випадках будь-яких непогоджень і розходжень між цими релігійними об'єднаннями і церковним Священноначалієм, публічно і відповідно реагувати на це.

*Ірина Богачевська**

МОВА ХРИСТІЯНСТВА І МОВА ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ

Проблема мови християнства протягом історії існування даної релігії для будь-якої християнської конфесії має дві сторони: богословську, що походить від вчення про Логос і його втілення в образі Христа, і практичну, коли під мовою релігії розуміється в першу чергу церковно-богослужбова мова – мова, якою читається Біблія, церковні книги, ведеться літургія, здійснюються таїнства й обряди.

Мовні процеси у християнстві останніх 60-70-ти років необхідно розглядати в контексті не тільки конфесійного розвитку християнських Церков, але й у контексті зміни культурної парадигми, що охопила як країни західного, так, в останні десятиліття, і країни східного християнства. Процеси десекуляризації культури, профанізації і деконструкції традиційних морально-етичних цінностей європейця, «плюралізація» істини в епоху постмодерну, глобалізаційні явища, з одного боку, з іншого боку - «лінгвістичний поворот» у філософії ХХ ст. виводять проблеми мови християнства за стіни храмів у божевільний сучасний світ, який втратив, здається, вже всі якорі і маяки, світ, що, як це не парадоксально, сьогодні набагато ближче підійшов до буквального прийняття євангельської істини про те, що «Споконвіку було Слово» (Ів 1:1), аніж за 300 років панування ньютон-картезіанської парадигми мислення. Саме тому створення концептуальної картини сучасної трансформації мови християнства є актуальним завданням нового напрямку у вітчизняному релігієзнавстві – лінгвістичного.

У даній статті ми розглянемо проблемне поле мови християнства і трансформації мови

¹ Там само. Розділ V. - § 4.

* старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, к.філос.н.

християнських церков в Україні в останнє десятиліття. Оскільки ця тема практично не досліджена, філософсько-релігієзнавча література з теми фактично відсутня, при аналізі заявленої проблеми акцент буде робитися на аналіз конфесійних джерел і емпіричного матеріалу. Загальнотеоретичною ж основою дослідження мови християнських конфесій України є праці співробітників Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, насамперед А.Колодного, П.Яроцького, Л.Філіпович і дослідження автора, виконані при розробці планових тем: «Релігія в умовах модерну і постмодерну (християнський аспект)», „Тенденції розвитку релігії і релігійності в українському суспільстві”, а також «Релігія в контексті глобалізаційних процесів сучасності».

Оскільки як богословський, так і практичний підхід до проблем мови відображає конфесійні розходження в християнстві, розглянемо процеси, що відбуваються з мовою релігії в епоху модерну й у ситуації постмодерну, як вони проявляються в православ'ї, католицизмі, протестантських церквах і церковних об'єднаннях християнського спрямування в нових релігійних течіях (НРТ). Це дозволить в цілому відтворити загальну картину мовних трансформацій українського християнства в даний період, хоча побудова повної концепції таких трансформацій і її філософсько-релігієзнавче осмислення - справа майбутнього, яка вимагає залучення сил фахівців із різних сфер сучасного гуманітарного знання.

Релігієзнавчий підхід до проблеми мови християнства передбачає аналіз внутріконфесійних поглядів на проблему. Дана стаття, не ставлячи за мету аналіз теоретико-богословських концепцій мови християнства, розглядає мовну політику конкретних конфесій, їхні практичні кроки з утвердження тієї чи іншої богослужбової і церковно-книжкової мови, мовної норми, мови літургії, проповіді і т.п. При такому підході дослідник спирається на «реальні мовні факти», має справу з текстами, що циркулюють у тій чи іншій парафії, здійснює моніторинг мовної ситуації, реально може відстежити, які «зовнішні», стосовно мови, фактори змушують конкретних церковних ієрархів приймати рішення на користь тієї чи іншої богослужбової мови, того чи іншого біблійного видання, тієї чи іншої версії перекладу духовної літератури. Однак цей метод дослідження стикається з певними труднощами. Він пов'язаний з небезпекою загрузнути в історії чи богослов'ї, або стати жертвою тотальної дескриптивності. Дослідник ризикує потрапити в коло церковного традиціоналізму, який прагне законсервувати час і простір, віддаючи перевагу категорії «вічного» перед «минуцями» і метушливими віяннями профанної моди світського оточення.

Методологічні проблеми виникають у зв'язку з визначенням «конфесійних меж» дослідження мови християнства. Справа в тому, що на умови функціонування і процеси розвитку мови християнства з другої половини ХХ ст. істотно впливає виникнення так званих НРТ, що створюють свою релігійну мову, найчастіше з використанням християнської концепції Слова. Лідери НРТ трансформують її в залежності від цілей і завдань власної деномінації, зіштовхуючи і «схресчуючи» з найрізноманітнішими, часом абсолютно протилежними християнській мовними традиціями. Ці «експерименти» з релігійною мовою, з нарративними джерелами християнства насторожують ієрархів традиційних християнських Церков, змушують їх з усією увагою повернутися до мовних проблем власної пастви. Тому логічним уявляється не обмежуватися аналізом тільки церковно-богослужбової мови традиційних християнських Церков, а торкнутися мовних процесів, які відбуваються в сучасних НРТ, тому що значимість і масштаб цих процесів більшістю сучасних дослідників, на жаль, ще мало усвідомлюється. Але ж саме мовні процеси в НРТ найчастіше ініціюють процеси трансформації релігійної мови традиційних християнських конфесій в світі.

Проблема виникає також і з часовими рамками аналізованого періоду. Якщо в західній Церкві «модерн» і «постмодерн» цілком відповідають тому проміжку часу, що прийнятий у сучасній філософії і культурології, то для східного християнства (йдеться про християнство на території колишнього СРСР і «соціалістичного табору») 74 роки радянської влади є «провалом», розривом поступального розвитку церковного життя, коли єдино можливою в рамках тоталітаризму трансформацією християнства було його знищення, а діяльність християнських Церков була спрямована на виживання в умовах «войовничого атеїзму». Цей факт змушений враховувати будь-який дослідник християнства в Україні, де менш ніж за 15 років вільного існування традиційні для України християнські конфесії повинні були не

тільки відродити свої ряди, але й осмислити ті реалії релігійного життя сучасної людини, які були в нас абсолютно неможливими. Тому застосування понять «модерн» і «постмодерн» до релігійного життя українського християнства потребує спеціального уточнення.

Звернемося спочатку до фактичного стану справ з церковно-богослужбовою мовою українського християнства останніх років.

Ключовою проблемою, з якою зіштовхнулися представники всіх християнських конфесій нашої країни після набуття нею незалежності стало питання про перехід у богослужінні і проповіді на національну мову. Підхід до рішення цього питання зазнав яскраво вираженого політичного забарвлення. Допущення або недопущення державної мови в церкву стало сприйматися багатьма як своєрідний індикатор «лояльності» тієї чи іншої християнської конфесії до держави і мірилом «національної самосвідомості» українських християн.

Нині можна констатувати, що українська мова ввійшла в якості богослужбової в усі християнські церкви. Про це свідчить інформація фінансового директора міжконфесійного Українського Біблійного Товариства (УБТ) А.Кліпштейна про поширення Біблій, Нових Заповітів, частин Біблії і духовної літератури в Україні на кінець 2002 р. Згідно його звіту, вперше за історію існування Товариства частка поширення Святого Писання і Нових Заповітів українською мовою перевищила відсоток екземплярів Біблій і духовної літератури російською. Для порівняння в 1995 р. відсоткове співвідношення російськомовних і україномовних видань УБТ становило відповідно 65% до 35%, у 2000 – 80% до 20%.¹ Однак форма й обсяги входження української мови в церкви різних конфесій різні.

Оскільки найпроблемніша ситуація склалася з церковно-богослужбовою мовою в православ'ї, почнемо наш аналіз саме з нього. Для з'ясування джерел процесів, що відбуваються сьогодні в УПЦ МП необхідно, в силу зазначених вище історико-політичних причин, повернутися до початку століття, коли закладався фундамент того, що могло б стати «православним модерном», але що, волею долі, так і залишилося нереалізованим у церковному житті.

Священний Собор Православної Російської Церкви 1917-1918 р.р. прийняв доповідь «Про церковно-богослужбову мову» Соборного відділу «Про богослужіння, проповідництво і храм» у якості основного в питаннях про мову.² Незважаючи на запеклі суперечки «консерваторів» і «обновленців», у сучасному російському православ'ї цей документ є єдиним рішенням Церкви з даного питання. В цьому, на наш погляд, дуже зваженому і ретельно складеному документі зазначені шляхи виходу з тієї кризи богослужбової мови православ'я, що виникла вже на початку минулого століття і, за зрозумілими причинами, протягом ХХ ст. не вирішувалася. Вибір мови богослужіння проголошувався правом громади. «Догматичних і канонічних заборон на богослужіння рідною мовою в православній Церкві не існує», писав з цього приводу дослідник А.Камчатнов.³ Верхівка церковної ієрархії повинна була забезпечити якісний переклад богослужбових текстів з церковнослов'янської українською мовою. Пропонувалося розпочати переклад богословської літератури сучасною розмовною мовою і зробити її широкодоступною для віруючих. Проте проблема богослужбової мови УПЦ МП відбиває кризовий стан мови богослужіння в Руській ПЦ, де попри рішення вищезгаданого Собору, питання про мовну реформу є дуже гострим і полягає в необхідності вирішити долю церковнослов'янської мови, яка історично була „мовою віри” всього православного слов'янства. Тобто проблема складається не тільки у виборі між російською чи українською мовою, а в принциповому дозволі застосовувати в богослужінні будь-яку національну мову замість церковнослов'янської.

Однак нині в регіонах країни вживання української мови УПЦ МП збігається з реальним вживанням державної мови населенням. У традиційних «російськомовних» регіонах країни (Крим, південний схід) домінує церковнослов'янська в літургії і російська в проповіді. В західних регіонах і в центрі практично повсюдно проповідь читається

¹ Дет. див.: Слово. Бюлетень Українського Біблійного Товариства . – 2003. - № 20. – С.6-8.

² Див.: Кравецкий А.Г. Проблема богослужебного языка на Соборе 1917-1918 годов и в последующие десятилетия // ЖМП. – 1994. – №2. – С. 71

³ Современное обновленчество - протестантизм «восточного Обряда». Сб. статей. – М., 1996.- С. 134.

українською. В УПЦ КП питання про мову богослужіння є однозначно вирішеним на користь української. Часто фактор мови є для православного українця підставою для вибору саме УПЦ КП і навпаки. Проблему церковнослов'янської мови Київський Патріархат вирішує за взірцем інших національних православних Церков, зокрема Болгарської. УАПЦ також тяжіють до пріоритету української мови в богослужбовій практиці.

У традиційних регіонах поширення Української греко-католицької Церкви більшість парафіян складає україномовне населення і мова богослужіння принципово українська. Причому УГКЦ пишається тією «націозбережуючою» і «етноконсолідуючою» роллю, яку історично грала УГКЦ у західних регіонах України. Парафіяни греко-католицьких громад інколи вважають вживання будь якої іншої мови в церкві зрадою самої ідеї української незалежності ставляться до таких випадків дуже негативно.

Українські римо-католики, відповідно рішень II Ватиканського Собору, який проголосив католицьке аджорнаменто з його політикою інкультурації, використовують у богослужінні національні мови своєї пастви. Іван Павло II неодноразово наголошує на принциповому для християнства „мовному питанні” - необхідності „співвідношення трансцендентної істини зі зрозумілою людині мовою”.¹ На ділі це також приводить до того, що в церкві звучить та мова, якою говорить більшість парафіян. Католицькі видавництва випускають богословську і духовну літературу українською мовою великими тиражами. Практично всі енцикліки Івана Павла II доступні віруючим в українському перекладі. Катехізація також ведеться державною мовою. Разом з тим у російськомовних регіонах використовується російська мова.

В українських протестантських церквах тенденція та ж. Проповідь ведеться мовою більшості присутніх, церковний спів – українською та російською мовами. Духовна література двомовна, хоча відсоток українських видань менший, адже протестантські церкви, як правило, мають теологічні центри за кордоном, а переклад богословських праць російською мовою дає можливість поширити їх по всій території СНД. Однак для центральних і західних регіонів України знання української мови для більшості керівників протестантських громад обов'язкове і вживання її вітається. Такої мовної політики дотримуються зокрема українські баптисти, адвентисти сьомого дня, п'ятидесятники тощо.

Цікава тенденція спостерігається в закордонних протестантських місіях, особливо в неопротестантизмі. Приїжджаючі місіонери прагнуть якнайшвидше вивчити українську мову, використовують її у своїй місіонерській практиці і навіть у побуті віддають перевагу саме їй. Ці процеси яскраво просліджуються, наприклад, у діяльності Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів (мормонів).

Харизматичні церкви України також сполучають дві мови – українську як національну й російську як інтернаціональну, розділяючи сфери їхнього застосування саме за цим принципом. Разом з тим вони активно підкреслюють небайдужість своїх церков до рішення проблем національної духовності, мови і культури.

Навіть короткий огляд богослужбової мови християнських конфесій сучасної України дозволяє виділити загальний момент, пов'язаний із входженням української мови в християнські церкви: Цей процес чітко корелюється з процесом зміцнення української мови як державної мови і як мови більшості населення.

Впровадження української мови в християнські Церкви країни чітко регіоналізовано. Воно відображує обумовлений історично розподіл на два регіони різної культурно-цивілізаційної орієнтації – „захід”, з пріоритетом української мови як мови церкви, і „схід” з домінуванням церковнослов'янської та російської мов в богослужінні. Тут проблема української мови «в миру» і «в церкві» тотожня і її вирішення залежить від лінгвістичної ситуації в країні.

Конфесійні ж відмінності мовної практики різних християнських Церков України визначаються особливостями конфесійної мовної політики, яка, в свою чергу, ґрунтується на конфесійних інтерпретаціях загальнохристиянського біблійного розуміння Слова.

Питання про мову християнства в Україні – питання національної духовної культури.

¹ Див.: „Fides et ratio”, 104.

Звільняючи віруючу людину від необхідної залежності від стихій світу, мова християнства закликає до вільного, особистісного, жертвовного спілкування з Богом і один з одним — у Любові. Мовою Церкви християни України говорять своє «так» Богу і Церкві, виходячи за межі мови туди, де через Христа — Слово Боже проступає духовне Світло — Світло Перетворення, Світло Трійці, а в ньому — лице Отця Небесного. Від того, якою буде мова українського християнства завтра, буде залежати можливість для мільйонів українців прийти до вічних духовних істин крізь проблеми і негаразди сьогодення.

*Надія Дудар**

ГРОМАДСЬКА ДУМКА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПРО РОЛЬ РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА¹

Церква в Україні щодалі більше стає активним учасником суспільно-політичних процесів. У цьому контексті актуальним є дослідження громадської думки про роль релігії і Церкви в житті суспільства, ставлення населення держави до Церкви як соціального інституту, характеру їх потреб у діяльності Церкви. Розкриттю деяких аспектів зазначених проблем і присвячений даний матеріал.

Отже, яку роль релігії в житті суспільства відводять наші співвітчизники?

Узагальнення відповідей респондентів, отриманих на запитання про визначення характеристик суспільної значимості релігії, дало підстави для припущення, що суспільна потреба релігії визначається переважно її духовною, соціокультурною та соціополітичною складовими: здатністю до культивування моральності та духовності людини ("релігія підвищує моральність і духовність людей" - відповіли 77,0% опитаних) та до відродження національної самосвідомості й культури ("Релігія є одним із важливих засобів відродження національної самосвідомості і культури" – 68,2% опитаних), тоді як понад половини опитаних (51,4%) визнали релігію одним з чинників демократичного суспільства.

Як загалом респонденти оцінили роль релігії в житті суспільства, залежно від їх світоглядних орієнтацій², відображає таблиця "Характеристики суспільної значимості релігії" (таблиця 1). Акцентуємо лише на тому, що на першому місці як у віруючих, у тих, хто вагається між вірою і невір'ям, так і у невіруючих, є переконання, що релігія, об'єктивована в діяльності служителів культури, повинна виконувати свого роду "захисну", "охоронну" функцію для членів суспільства - "релігійні діячі повинні ставати на захист найбільш вразливих прошарків громадян, в разі прийняття владою рішень, які знижують життєвий рівень населення". 82,9% населення, віддали свої голоси за таке твердження – це переважна більшість, при тому, що так відповіли 84,6% серед віруючих, 86,0% серед тих, хто вагається між вірою і невір'ям та 80,0% з-поміж невіруючих.

Привертає увагу та обставина, що майже третя частина респондентів (29,2%) відзначили, що "релігія є мало пристосованою до потреб сучасної людини". Причому так вважає більш ніж кожен п'ятий віруючий (21,1%) та 36,1% з числа тих, хто вагається між вірою та невір'ям (зокрема, останнє дає підстави для припущення, що саме ця недостатня відповідність релігії запитам сучасної людини і є однією з причин зазначених вагань). Аналіз масиву даних засвідчив про те, що серед віруючих, які вважають релігію мало пристосованою до потреб сучасної людини, 86,6% – це ті, хто ідентифікували себе з

* начальник відділу релігієзнавства управління релігієзнавчої та аналітичної роботи Державного комітету України у справах релігій, к.соціолог.н.

¹ Стаття побудована за матеріалами соціологічного опитування населення України проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень імені О.Разумкова в жовтні 2002 р. Всього опитано 2000 респондентів віком від 18 років. Вибіркова сукупність квотна, територіально-поселенська, репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками. Стандартне відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1:0,9 до 0,5-0,5 становить 1,34-2,24%.

² Розподіл респондентів на групи здійснений на підставі їх релігійного самовизначення. Поняття "віруючий", "невіруючий", "вагаються між вірою і невір'ям", означають, "респонденти, які віднесли себе до: віруючих, невіруючих, тих, хто вагається між вірою і невір'ям", – і вживаються як синонімічні.